

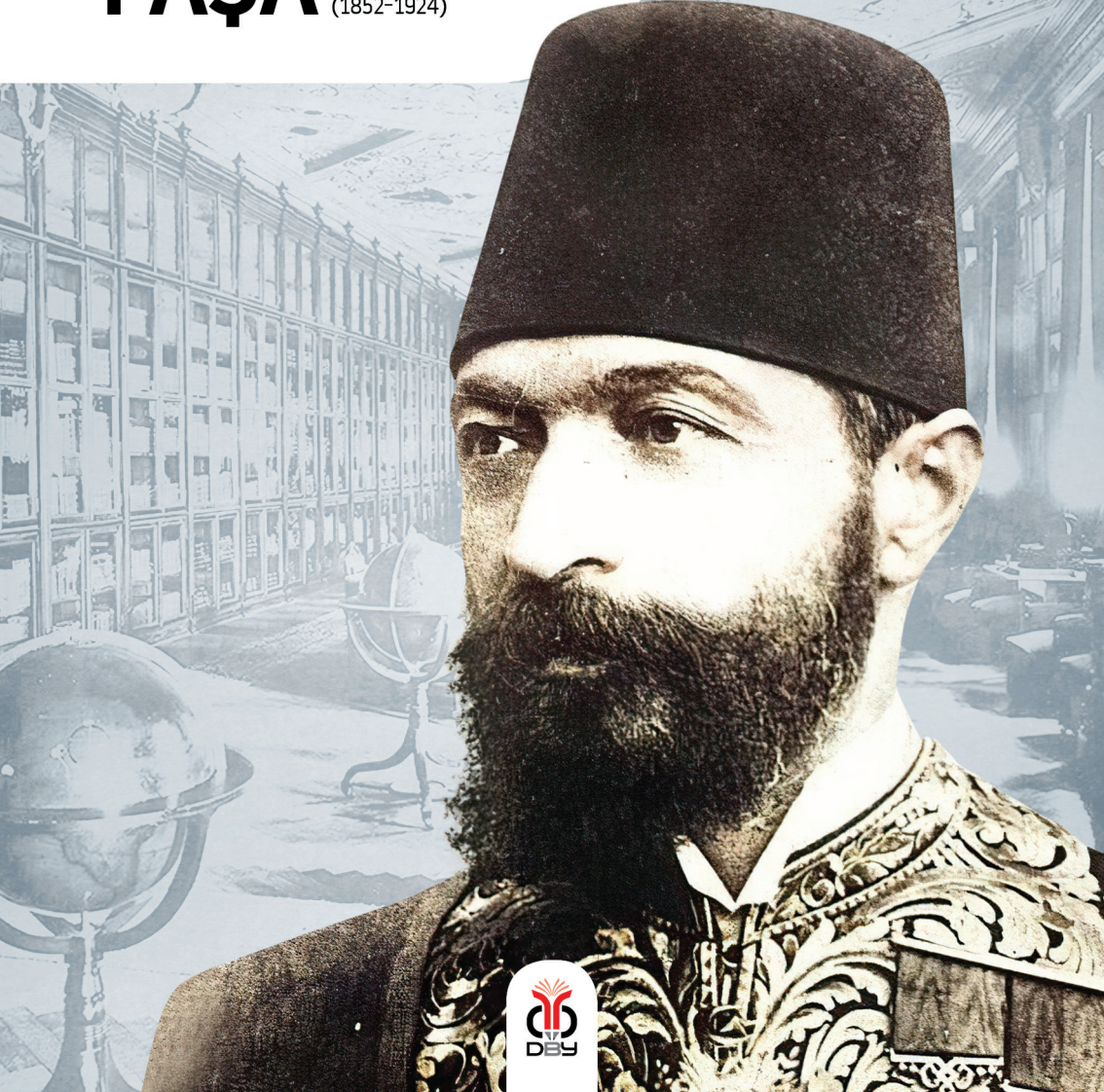
EMRE GÖR

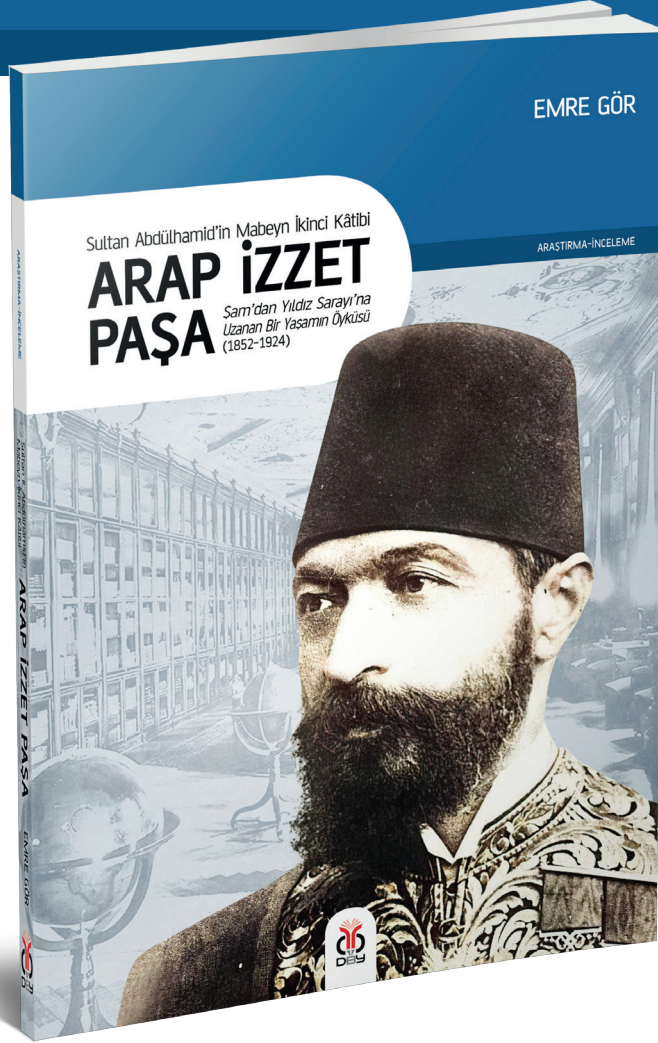
Sultan Abdülhamid'in Mabeyn İkinci Kâtibi

ARAP İZZET PAŞA

*Sam'dan Yıldız Sarayı'na
Uzanan Bir Yaşamın Öyküsü
(1852-1924)*

ARAŞTIRMA-İNCELEME

EMRE GÖR

Sultan II. Abdülhamid'in Mabeyn İkinci Kâtibi

ARAP İZZET PAŞA

*Şam'dan Yıldız Sarayı'na
Uzanan Bir Yaşamın Öyküsü
(1852-1924)*

ARAŞTIRMA-İNCELEME

© 2020, DÜN BUGÜN YARIN YAYINLARI™

Tüm hakları saklıdır. Kaynak gösterilerek tanıtım amacıyla ve araştırma için yapılacak kısa alıntılar dışında, yayıncının yazılı izni olmaksızın hiçbir şekilde kopya edilemez, elektronik ve mekanik yolla çoğaltılıp, yayımlanamaz ve dağıtılamaz.

DBY: 102

Araştırma-İnceleme: 23

ISBN 978-625-7760-02-7

Sertifika No: 18188

Birinci Baskı:

İstanbul, 2020

Yazar:

Emre Gör

Editör:

Ahmet Zeki İzgöer

Yayın Yönetmeni:

İrfan Güngörür

Kapak/Sayfa Düzeni:

DBY Ajans

Baskı/Cilt:

Mikyas Basım Yayın Matbaacılık

(Sertifika No: 35532)

KÜTÜPHANE BİLGİ KARTI / Library Cataloging-in-Publication Data (CIP)

Gör, Emre

Sultan II. Abdülhamid'in Mabeyn İkinci Kâtibi Arap İzzet Paşa: Şam'dan

Yıldız Sarayı'na Uzanan Bir Yaşamın Öyküsü (1852-1924) / Emre Gör

Editör: Ahmet Zeki İzgöer

İstanbul : DBY Yayınları, 2020.

160 s. ; 15,0 x 21,0 cm ___ (DBY Yayınları ; No. 102) ___ Dizin var

ISBN 978-625-7760-02-7

1- Tarih 2- Osmanlı Tarihi 3- Biyografi 4- Sultan II. Abdülhamid

5- Araştırma İnceleme

DÜN BUGÜN YARIN YAYINLARI

Ankara Caddesi, Ünal Han No: 21/4

Cağaloğlu, Eminönü - Fatih / İstanbul

www.dby.com.tr • dby@dby.com.tr

Tel.: +90 212 526 98 06

İçindekiler

Kısaltmalar..... 7

Önsöz 9

Birinci Bölüm

Arap İzzet Paşa: Sıradan Bir İkinci Kâtip mi?
(1852 Şam - 1924 Kahire)..... 13

Resmî Kayıtlarda İzzet Paşa: Âbidzâde Holo Paşa'nın Oğlu
/ Şam-ı Şerif Doğumlu..... 19

İzzet Paşa'nın Yetiştigi Ortam: 19. Yüzyıl Osmanlı Suriyesi..... 25

İzzet Paşa'nın Mabeyn'e Girmeden Önceki Memuriyetleri 33

İkinci Bölüm

İzzet Paşa Mabeyn'e Girmeden Önce Yıldız Sarayı ve
Mabeyn'in Yapısı..... 41

İzzet Paşa'nın Mabeyn-i Hümayun'a Girişi:
"Karîn-i Hazret-i Hilâfet-Penâhî ve Kâtib-i Sâni" İzzet..... 47

İzzet Paşa Yıldız Sarayı'nda..... 55

Yıldız Sarayı'nda Kurulan Komisyonlar ve İzzet Paşa	75
İzzet Paşa'ya Verilen Nişan ve Madalyalar	83

Üçüncü Bölüm

II. Meşrutiyet'in İlanı, Tutuklamalar ve İzzet Paşa.....	91
İzzet Paşa'nın Firarı.....	99
İzzet Paşa Avrupa'da.....	109
Son Yılları, Ölümü ve İzzet Paşa'nın Ardından.....	117
Kaynakça	125
Ekler	133
Dizin	157

Önsöz

1876-1909 yılları arasında Osmanlı İmparatorluğu'nun başında bulunan Sultan II. Abdülhamid, yakın Türk Tarihi'nin en önemli devresine denk gelen bir dönemde ülkeyi yönetmiştir. Bu otuz üç yıllık müddette geniş bir bürokrat ve devlet adamı kadrosuna sahip olan Sultan Abdülhamid, kendine has birtakım yönetim özellikleri belirlemiştir. Bunlardan biri imparatorluğu hemen tamamen bir merkezden yönetmesi, fakat buna rağmen mutlak bir anlayışla tüm imparatorluğu kontrol etmesidir. Bu dönemde Sultan'ın ikametgâhı olan Yıldız Sarayı, yönetimde Bâb-ı Âlî'nin de üstünde söz sahibi olmuştur. Tabiidir ki böyle bir yönetim sisteminin tezahürü olarak nitelikli bir insan gücüne ihtiyaç duyulmuştur. Tarihin derinliklerinden gelen büyük bir imparatorluğun yönetim merkezini Yıldız Sarayı'nda toplayan II. Abdülhamid, bu yönetim tarzının bir ihtiyacı olarak asker ve sivillerden oluşan geniş bir ekiple çalışmıştır. Saltanat dönemi boyunca Yıldız Sarayı'nda iş gören isimler değişmekle birlikte, asker-sivil, Paşa-Bey çeşitli sivil ve askerî rütbelerden müteşekkil geniş bir görevliler topluluğu, sürekli Sultan Abdülhamid'in yakın çevresinde

yer almıştır. Bu çalışmada hayatını işlediğimiz İzzet Paşa ya da daha bilindik ismiyle “Arap İzzet Holo Paşa” da 1895-1908 yılları arasında Sultan Abdülhamid’in yanında bulunmuş görevlilerden biridir.

İzzet Paşa aslen Arap kökenlidir. Şam’da 1852 yılında dünyaya gelmiş, Suriye ve Anadolu’nun değişik yerlerinde çeşitli memuriyetlerde bulunduktan sonra Bidayet Mahkemesi Ceza Dairesi Reisliği göreviyle 1886’da İstanbul’a gelmiştir. 1895 yılında “karîn-i hazret-i hilâfet-penâhî [Halifenin yakını]” ve “bendegân-ı şâhâne” silkiyle Yıldız Sarayı’na alınan İzzet Paşa, bundan sonra II. Meşrutiyet’in ilan edildiği Temmuz 1908 tarihine kadar Sultan Abdülhamid’in en yakın adamlarından biri olmuştur. Denebilir ki, Sultan Abdülhamid döneminin son on üç yıllık diliminin hemen her kritik siyasî/diplomatik gelişmesinde İzzet Paşa’nın bir izi vardır. İzzet Paşa’nın “karîn-i hazret-i hilâfet-penâhî” unvanı vardı. Böylelikle padişahın emirlerini ilgililere iletebiliyordu. “Bendegân-ı şâhâne” arasındaydı ki sadrazamlar bile icabında saatlerce bekledikten sonra padişahın huzuruna çıkarken o, her meselede Sultan’ın yanı başında bulunabiliyordu. Nihayet “kâtib-i sâni” unvanı sahibiydi. Protokolde başkâtipten sonra gelmekle birlikte, Necip Fazıl’ın deyimiyle “Yüz başkâtipten daha kuvvetli” bir ikinci kâtipti.

İzzet Paşa denince, yakın dönemde yayımlanan *Arap İzzet Holo Paşa’nın Günlükleri* adlı eserden bahsetmemek olmaz. Yakın tarihimizin önemli bir devresi ve İzzet Paşa’nın siyasî faaliyetleri hakkında fikir veren bu değerli kaynak, iki cilt halinde Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları tarafından yayımlanmıştır. İbrahim Küreli tarafından derlenerek hazırlanan bu eser, İzzet Paşa’nın siyasî hayatına ve Sultan Abdülhamid dönemine dair önemli bilgiler içermektedir. Kaydedildiğine göre İzzet Paşa hatıratının yüz sene sonra ortaya çıkarılmasına dair çocuklarına vasiyette bulunmuş,

hatırat müsveddeleri Ahmet Semih Mümtaz’ın (İzzet Paşa’nın damadıdır) torunu işadamı Semih Mümtaz tarafından İsviçre’de bir banka kasasında bulunmuştur. Ardından İbrahim Küreli’ye teslim edilen hatırat müsveddeleri, oldukça zahmetli ve uzun bir çalışma sonucunda geçtiğimiz yıl yayımlanmıştır.

Elinizdeki bu çalışmanın temeli ise, İzzet Paşa’nın hatıratı henüz ortaya çıkmadan önce atılmıştır. Şöyle ki Osmanlı İmparatorluğu’nun son döneminde çok önemli bir rol üstlenmesine rağmen sürekli arka planda kalmayı başarabilmiş olan Sultan Abdülhamid’in bu yakın adamı, *Abdülhamid Döneminde İstihbarat-Mutlakıyetten Meşrutiyete İmparatorluğun Haber Alma Faaliyetleri* adlı çalışmamı hazırlarken dikkatimi çekmiş ve Paşa hakkında derli toplu bir biyografinin yapılması gerektiği düşüncesi doğmuştur. Yıldız Sarayı’nın istihbarat işlerinde önemli roller üstlendiği anlaşılan İzzet Paşa hakkında kaynakları taramayı bitirdiğim ve çoğu arşiv kaynağını yeni harflere aktardığım sırada, İzzet Paşa’nın günlükleri bildiğimiz sürece sonra ortaya çıkmış ve yayımlanmıştır. İzzet Paşa’nın günlüklerinin yayımlanmasından sonra günlüklerden faydalanmakla birlikte, İzzet Paşa hakkında başladığım çalışmamı yarım bırakmayı değil, aksine daha yoğun bir çaba sarf ederek bitirmeyi tercih ettim. Çünkü tamamen arşiv kaynaklarına, bilimsel çalışmalara ve dönemin diğer tanıklarının hatıratlarına dayanan böyle bir eserin tamamlanması, karşılaştırmalı okuma fırsatı vermesi bakımından faydalı olacaktı. Bu çalışma bu amaca matuf olarak hazırlanmış olup, kısaca hazırlanma hikâyesi de bu şekildedir.

Eserin faydalı olması temennisiyile, eseri yayımlayan Dün Bugün Yarın Yayınları’na ve katkısı olan herkese teşekkür ederim.

Dr. Emre Gör
Çankaya, 2020

Mabeyn İkinci Kâtibi İzzet Holo Paşa

Dizin

A

- Abdullah Paşa (Akka Valisi) 27
Abdurrahman Paşa (Adliye Nazırı) 96, 147
Abdülaziz (Sultan) 42, 68
Abdülhamid II (Sultan) 9, 10, 11, 13, 14, 15, 16, 17, 18, 20, 21, 22, 29, 30, 31, 41, 42, 43, 44, 45, 48, 50, 51, 54, 55, 56, 57, 58, 59, 60, 61, 62, 63, 64, 65, 66, 67, 68, 69, 70, 71, 72, 73, 75, 76, 77, 79, 80, 83, 84, 88, 91, 92, 93, 94, 95, 97, 101, 106, 107, 124, 151, 153
Abdülmecid (Sultan) 28, 42
Agop Paşa (Maliye Nazırı) 45
Ahmed Celâleddin Paşa (Serhafiye) 46
Ahmed Cevdet Paşa 29, 35
Ahmed Hamdi Paşa (Sadrazam) 29
Ahmed Muhtar Paşa 46
Ahmed Paşa (Kaptan-ı Derya) 28
Akka 27
Aleksandr Kara Todori Paşa 62
Ali Bey, Hacı (Başmabeynci) 44, 57

- Ali Fuad Bey (Başkâtip) 45
Ali Rıza Paşa (Başkâtip) 45
Anadolu 10, 27, 30, 42, 56, 93, 107, 123, 144, 145
Arif Bey (Mabeynci) 44, 102
Âsım Bey (Şifre Kâtibi) 46
Avrupa 14, 16, 27, 28, 44, 45, 51, 56, 57, 58, 59, 60, 62, 63, 81, 101, 103, 105, 109, 111, 112, 115, 117, 121, 124, 142, 153
Avusturya 28, 66, 83, 141

B

- Baalbek 89
Bâb-ı Âlî 9, 19, 26, 28, 29, 43, 45, 69, 70, 75, 77, 78, 94, 96
Bekir Bey (Mabeynci) 44
Beriyeye Hanım (İzzet Paşa'nın eşi) 83, 123
Beşiktaş 41, 42, 72, 95, 96
Beyrut 13, 15, 22, 23, 27, 28, 29, 72, 80, 118, 133, 136, 147
Bulgaristan 13, 83, 140, 148
Bursa 96, 106, 107
Butrus el-Bustanî 22

C

Cenova 106, 109, 117
Cidde 78, 79

Ç

Çakmakiye Rüşdiyesi 22
Çanakkale 28, 81, 99, 102, 103,
104, 105
Çit Köşkü 58

D

Der'îye 26
Duma 21, 89

E

Ebü'l-Hüdâ 30, 31
Edgar Vincent (Osmanlı Bankası
Müdürü) 61
Emin Bey (Mabeynci) 44
Emine Hanım (İzzet Paşa'nın kar-
deşi) 83, 87
Ermeni/Ermeniler 57, 61
Ermeni Meselesi 16, 56, 59, 60, 61, 62
Esad Paşa (Sadrazam) 29
Eyüp Sabri Bey 93

F

Fehim Paşa (Serhafiye) 70, 71,
106, 107
Filistin 67, 68
Firzovik 93
Fransa 13, 27, 29, 59, 69, 70, 83, 141
Fuad Paşa 70, 71, 72

G

Galata 42, 61, 69
Gazi Osman Paşa 44, 45, 64, 81
Gazze 29
Girit 16, 62, 63, 64
Guta 21

H

Habeş 26
Halep 29
Hama 20, 29, 89, 90, 143
Hasan Rami Paşa (Bahriye Nazırı)
21, 96, 97
Havran 20, 21, 29
Hicaz 16, 26, 55, 75, 77, 78, 79, 80,
81, 103, 104, 105, 141, 143
Hidayet Paşa 93
Holo Paşa, Âbidzâde (İzzet Paşa'nın
babası) 19, 20, 133, 136

İ

İbrahim Paşa (Kavalalı Mehmed Ali
Paşa'nın oğlu) 26, 27, 69, 145, 147
İngiltere 27, 28, 29, 31, 48, 53, 57,
58, 59, 64, 92, 105
İran 13, 140
İskenderiye 28
İsmail Kemal, Avlonyalı 22, 110
İsmail Müştak Mayakon 51, 52
İsmail Paşa, Zülüflü 73, 96, 97
İstanbul 10, 13, 14, 15, 17, 18, 21,
22, 26, 27, 28, 30, 36, 37, 39, 41, 42,
44, 45, 48, 52, 55, 56, 58, 59, 64, 66,
67, 68, 69, 70, 71, 72, 73, 76, 77, 79,
80, 84, 90, 92, 93, 94, 97, 99, 103,
104, 106, 107, 109, 110, 111, 112,
113, 117, 124, 152, 154
İttihat ve Terakki 73, 93, 99, 101,
102, 103, 106, 107
İzzet Paşa (Arap İzzet Holo) 10,
11, 13, 14, 15, 16, 17, 18, 19, 20,
21, 23, 25, 29, 31, 32, 33, 34, 35,
36, 37, 38, 39, 40, 41, 44, 45, 46,
47, 48, 49, 50, 51, 52, 53, 54, 55,
56, 57, 58, 59, 60, 61, 62, 63, 64,
65, 66, 68, 69, 70, 71, 72, 73, 74,
75, 76, 77, 78, 79, 80, 81, 82, 83,

84, 85, 86, 87, 88, 89, 90, 91, 92, 95,
96, 97, 98, 99, 100, 101, 102, 103,
104, 105, 106, 107, 109, 110, 111,
112, 113, 114, 115, 116, 117, 118,
119, 120, 121, 122, 123, 124, 133,
136, 142, 143, 147, 149, 151, 152,
153, 154, 155

K

Kahire 13, 116, 120, 121, 123, 155
Kâmil Paşa 94, 112
Kanun-ı Esasi 51, 72, 73, 91, 92,
93, 94, 95
Karaköy (İstanbul'da) 42
Kazım Karabekir 101, 103
Kızıldeniz 26
Konya 15, 27, 36, 39, 137, 147
Kudüs 21, 29, 147, 148
Kütahya 27

L

Lazkiye 29
Londra 84, 100, 103, 106, 110, 111,
113, 114, 115, 117, 118, 119, 120,
121, 154
Lorando-Tubini Meselesi 16, 68
Lübnan 28, 29, 118, 119, 145, 146

M

Mabeyn 12, 13, 14, 15, 17, 33, 35,
36, 37, 39, 41, 42, 43, 44, 46, 47,
48, 49, 50, 51, 52, 53, 54, 55, 56,
57, 61, 62, 64, 67, 81, 83, 88, 97,
104, 108, 114, 115
Mahmud II (Sultan) 25, 26, 27, 28, 42
Mahmud Nedim Paşa 29
Maksimov (Rusya Sefareti Başter-
cümanı) 61
Manastır 72, 93
Mavroyeni Paşa 44

Medine 30, 31, 78, 79, 80, 143
Mehmed Ali (İzzet Paşa'nın oğlu)
87, 98, 123
Mehmed Ali Paşa (Kavalalı) 26, 27
Mehmed Paşa, Kabasakal (Serha-
fiye) 46, 96, 106, 107
Mehmed Rauf Paşa (Mısır Komi-
seri) 121, 155
Mehmed Rüşdü Paşa, Şirvanizâde 29
Mekke 31, 78, 79, 80
Memduh Paşa (Dâhiliye Nazırı) 60, 96
Meşrutiyet 10, 13, 14, 16, 17, 43,
45, 48, 50, 51, 64, 72, 73, 79, 91,
92, 94, 96, 98, 99, 101, 106, 107,
117, 121, 155
Mısır 16, 20, 22, 25, 26, 27, 28, 29,
31, 41, 119, 120, 121, 122, 155
Midhat Paşa 30
Midilli 16, 68, 69, 70
Mikail Portakalyan Efendi (Hazine-i
Hassa Nazırı) 45, 48
Mitroviçe 93
Mora 26
Muhammed Zafir 30, 31
Mustafa Reşid Paşa 25
Mustafa Yümnî Bey (İzzet Paşa'nın
kardeşi) 84
Münir Paşa 45, 97, 145, 146

N

Nablus 20, 29
Nazif Yazıcı 22
Necib Melhame 97
Nişan Bey 45
Nişantaşı 42, 95
Niyazi Bey (Resneli) 72, 92, 93, 148
Nizip Savaşı 27

O

Osman Fevzi Paşa 93

- Osmanlı (İmparatorluğu) 9, 11, 13, 14, 15, 16, 17, 19, 20, 22, 23, 25, 26, 27, 28, 29, 30, 31, 33, 41, 42, 47, 53, 56, 59, 60, 61, 62, 63, 64, 65, 67, 68, 70, 76, 77, 78, 79, 84, 91, 92, 94, 95, 97, 99, 104, 105, 110, 113, 114, 115, 117, 119, 120, 121, 122, 123, 124, 133, 155
- Osmanlı-Rus Savaşı (1877-1878) 30, 41, 42, 75, 76
- Osmanlı-Yunan Harbi (1897) 16, 64
- Ö**
Ömer Nazım Bey 93
- R**
Ragıp Bey (Mabeynci) 44, 45
Reşid Mehmed Paşa 27
Reşid Paşa (Şehremini) 25, 97, 144
Rıza Paşa (Serasker) 13, 45, 63, 64, 72, 73, 81, 97
Rusya 27, 28, 61, 83, 92, 141
- S**
Said Paşa (Sadrazam) 36, 41, 45, 48, 53, 57, 58, 59, 64, 86, 94, 95, 103, 104, 144
Salih Münir Paşa (Paris Sefiri) 97, 145
Selanik 15, 36, 39, 73, 93, 147
Selim III (Sultan) 42
Selim Melhame Paşa 69, 95, 98, 99, 112, 148
Sened-i İttifak 26
Seyyid Ahmed Esad 30
Seyyid Fazıl 30
Sudan 26
Suriye 10, 15, 20, 21, 22, 23, 25, 27, 28, 29, 30, 31, 33, 34, 36, 39, 40, 72, 78, 79, 80, 84, 103, 112, 117, 118, 119, 122, 123, 134, 135, 136, 137, 144, 147
- Süreyya Paşa (Başkâtip) 45, 84, 88, 89
Süveyş Kanalı 20
- Ş**
Şakir Paşa 95, 96
Şam 10, 13, 15, 17, 19, 20, 21, 22, 23, 27, 28, 29, 30, 31, 34, 35, 36, 38, 71, 72, 80, 84, 89, 90, 112, 118, 119, 123, 133, 134, 135, 136, 143
Şemsi Paşa 93
- T**
Tahir Paşa (Tüfekçibaşı) 46
Tahsin Paşa (Başkâtip) 17, 38, 45, 49, 51, 62, 68, 69, 70, 71, 72, 76, 80, 86, 87, 91, 92, 95, 96, 97, 104, 150
Tanin gazetesi 96, 104
Tanzimat 25, 28
Taşnak 61
Tepedelenli Ali Paşa 26
Tevfik Paşa (Hariciye Nazırı) 98, 104
Theodor Herzl 66, 67, 68
Tunus 41
Turhan Paşa 62
- Y**
Yemen 78, 79, 118, 119
Yıldız Sarayı 9, 10, 11, 13, 14, 15, 16, 17, 19, 30, 31, 32, 33, 41, 42, 43, 44, 47, 48, 51, 52, 53, 55, 57, 58, 59, 60, 62, 63, 64, 65, 66, 67, 71, 73, 75, 77, 80, 81, 91, 93, 94, 95, 97, 143
- Z**
Zeki Paşa (Tophane Müşiri) 96, 97, 148
Ziya Paşa 29

Sultan II. Abdülhamid'in Mabeyn İkinci Kâtibi

ARAP İZZET PAŞA

Şam'dan Yıldız Sarayı'na
Uzanan Bir Yaşamın Öyküsü
(1852-1924)

Şam doğumlu ve Arap kökenli bir Osmanlı... İktidara sadık eski bir aileden gelen ve Beyrut'taki Fransız Lazarist Koleji'nde öğrenim görmüş bir Suriyeli... Arapça, Türkçe ve Fransızca'yı kusursuz konuşan bir devlet görevlisi... 1895'te Yıldız Sarayı'na alınan Sultan Abdülhamid'in Mabeyn İkinci Kâtibi... Dönemin kimi gözlemcilerine göre sokulgan, mütevazı ve güleryüzlü bir adam; kimilerine göre ise gözü kara, entrikacı ve mayası bozuk bir kişi... Yetenekli, kurnaz, tüm tanıklıkların ittifak ettiği şekilde fevkalâde zeki ve çalışkan bir saray mensubu... Fransa Cumhuriyeti'nden Alman Oldenburg Düküğü'ne, İran Şahlığı'ndan Bulgaristan Emareti'ne kadar birçok ülkeden nişan sahibi... Yıldız Sarayı'ndaki "Arap ekolü'nün en nüfuzlu üyesi... Saraydaki "mutlak kudret"; sadece sarayda değil, imparatorluğun tüm işlerinde nüfuz sahibi... Sultan'ın mabeyncisi, bendegâni, vezaret rütbesi sahibi, dönemin belgelerinde geçtiği şekliyle "kurenâ-yı cenâb-ı pâdişâhiden devletlü İzzet Paşa hazretleri"... Sultan Hamid'in kara kutusu, sırdaşı, danışmanı, gözdesi, gözü, kulağı, dili, adeta devrin ikinci sultanı...

Sultan II. Abdülhamid döneminde, 1895-1908 yılları arasında Yıldız Sarayı'nda Mabeyn İkinci Kâtipliği görevinde bulunmuş Arap İzzet Paşa denince, böyle bir profil karşımıza çıkıyor. Kuşkusuz ilk bakışta anlaşılacağı gibi, karşımızda sıradan bir İkinci Kâtip profilinden çok daha fazlası mevcut. 1852 yılında Şam'da dünyaya gelmiş olan İzzet Paşa, devletin çeşitli kademelerinde hizmet ettikten sonra 1895 yılında Sultan Abdülhamid'in hizmetine girmiştir. İzzet Paşa çok hareketli bir hayat yaşamış, Sultan Abdülhamid'in yanında ve en yakın adamı olarak bulunduğu on üç yıllık zaman diliminde Osmanlı İmparatorluğu'nun mukadderatına yön vermiş, birçok önemli olaya şahit olmuş ve bir hayli badireden sonra Meşrutiyet'te Avrupa'ya kaçarak yurtdışında bir müddet daha yaşamıştır. Elinizdeki çalışmada Sultan Abdülhamid'in bu yakın adamının hareketli hayatından kesitler bulacaksınız.

DÜN BUGÜN YARIN YAYINLARI
Ankara Caddesi, Ünal Han No: 21/4
Cağaloğlu, Eminönü - Fatih / İstanbul
Tel. - Faks: +90 212 526 98 06
www.dby.com.tr • dby@dby.com.tr

ISBN 978-625-7760-02-7
9 786257 760027